

Greppels in Veenendaal

Een korte verkenning van een nog onbekend fenomeen

JOEP DIRKX

Onderwijzer T. van Middelkoop merkte op dat in diverse bouwputten in de Veenendaalse nieuwbouwwijk Petenbos-West sporen van greppels werden blootgelegd. Omdat de greppels met weinig materiaal zijn opgevuld, rees het vermoeden dat ze verband houden met de verveningen of de herontginning na de verveningen bij Veenendaal. De waardevolle waarnemingen van Van Middelkoop waren nog te fragmentarisch om inzicht te geven in de vroegere functie van de greppels, de ouderdom en het verspreidingspatroon. Hierdoor konden ook nog geen uitspraken worden gedaan over de cultuurhistorische betekenis van dit fenomeen. De uitgebreide studie van Stol (1990) gaf evenmin een verklaring voor de aanwezigheid van de greppels. De Gemeente Veenendaal verleende aan DLO-Staring Centrum de opdracht om een korte verkenning uit te voeren in de toekomstige wijk Petenbos-Oost.

De verkenning had tot doel een eerste indruk te geven van ouderdom, ontstaanswijze, functie en verspreiding van de greppels. Met die informatie zou een gefundeerd advies gegeven kunnen worden voor een meer uitgebreid onderzoek waarin meer gedetailleerde informatie verzameld kan worden.

Bij het bouwrijp maken van Petenbos-Oost zijn over het hele terrein verspreid cunets uitgegraven voor wegeaanleg. Hierbij werd uitsluitend de bouwvoor afgegraven. Er ontstonden daardoor vlakken waarin de greppels goed zichtbaar zijn. Tijdens de graafwerkzaamheden zijn met grote regelmaat waarnemingen verricht. Een voordeel van deze werkwijze was dat nu een betere indruk werd verkregen van de verspreiding van de greppels dan wanneer we onze waarnemingen in bouwputten zouden hebben gedaan. Bouwputten worden namelijk meestal dieper uitgegraven, zodat alleen in de wand de greppels nog zichtbaar zijn. De druk op de voortgang van de werkzaamheden maakte het doen van waarnemingen soms wat moeilijk. Hierdoor is mogelijk informatie verloren gegaan.

In het gehele terrein werden globale waarnemingen verricht. Op enkele plaatsen werden coupures gemaakt om het dwarsprofiel van de greppels te kunnen bestuderen. Hierbij werd ook nagegaan of er aardewerk in de greppels aanwezig was. In een enkel proefvlak zijn meer

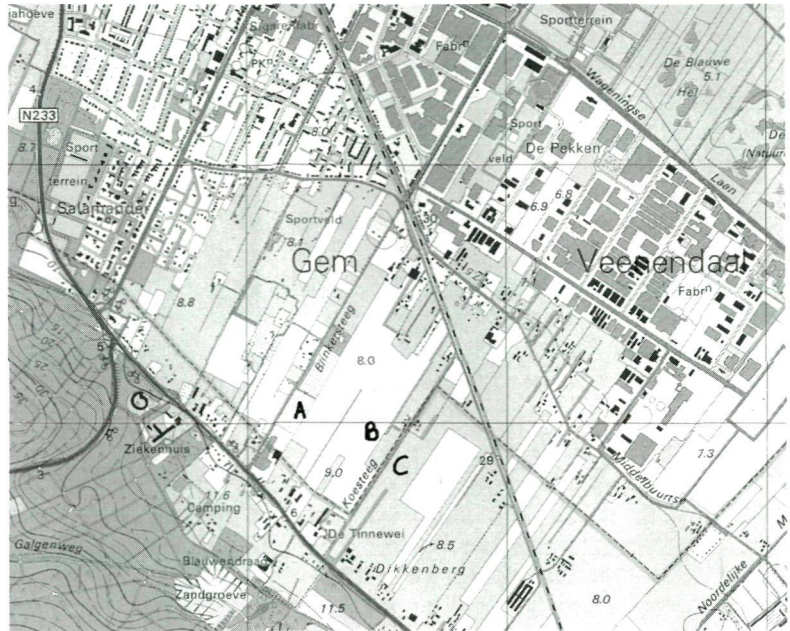
gedetailleerde waarnemingen gedaan. Hier werden de greppels ingemeten en werd met behulp van een terreinwaterpassing de hoogteligging van de bodem van de greppels ten opzichte van N.A.P. bepaald.

GREPPELPATRONEN IN PETENBOS¹

Langs de Brinkersteeg (locatie A in figuur 1) werd een regelmatig en fijnmazig patroon van greppels aangetroffen. De greppels liggen evenwijdig aan elkaar, min of meer loodrecht op de Brinkersteeg, met een onderlinge afstand van 2,25–3,00 meter. Ze zijn 0,60 tot 0,70 meter breed. Loodrecht op deze greppels liggen twee greppels min of meer evenwijdig met de Brinkersteeg (figuur 2). Het was in het veld duidelijk zichtbaar dat deze laatste twee greppels niet verbonden waren met de eerst genoemde greppels. Er ligt een dammetje tussen van circa 0,50 meter breed. De hoogteligging van de greppels varieert. Er kon geen eenduidige helling in worden vastgesteld. De rand van het greppelprofiel vertoonde duidelijke spitsporen (figuur 3).

In het zuidoostelijke gedeelte van Petenbos-Oost, grenzend aan de Koesteeg (locatie B in figuur 1) waren slechts enkele verspreide greppels zichtbaar waarin geen duidelijk patroon zichtbaar was. Waarschijnlijk waren dit langere greppels die van zuidwest naar noordoost liepen. In enkele bouwputten voor vrijstaande huizen, oostelijk van de Koesteeg (locatie C in

1. Het onderzoeksgebied in de nieuwbouwwijk Petenbos-Oost.

figuur 1) werden wel weer regelmatige greppelpatronen aangetroffen. Het maaiveld in de zone waar wel een regelmatig greppelpatroon werd aangetroffen ligt ongeveer 0,5 meter hoger dan het maaiveld waar we geen greppelpatronen vonden.

De greppels zijn gevuld met geheel veraard en ingedroogd veen. Het materiaal ligt heterogeen in de greppels. We konden geen gelaagdheid vaststellen. Er werd geen aardewerk aangetroffen. We vonden alleen een enkel stukje baksteen bovenin de greppel. Een korte inspectie van de polleninhoud van het veen wees uit dat er pollen aanwezig zijn van veenmos, struikheide, els en berk. Daarnaast werden er pollen gevonden van rogge en boekweit².

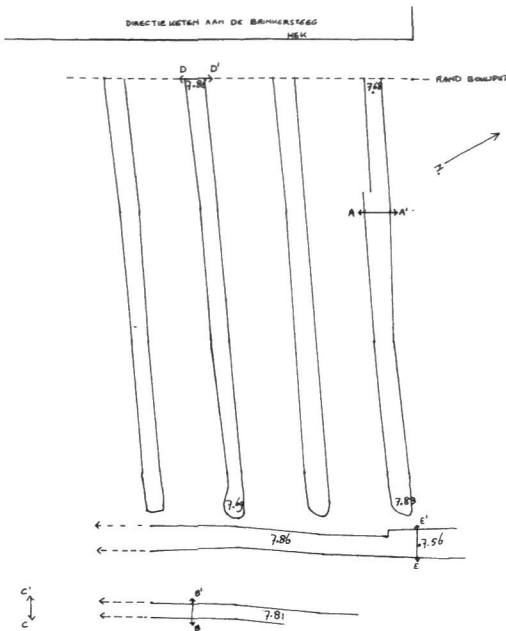
IDEËN OVER ONTSTAAN, FUNCTIE EN OUDERDOM

We vermoeden dat de greppels zijn gegraven tijdens de herontginning die na de vervening plaatsvond. Het dwarsprofiel van de greppels maakt het niet waarschijnlijk dat ze een rol hebben gespeeld in de ontwatering van het gebied.

Als er water door de greppels had gestroomd dan zouden de steile wanden zijn ingestort en de spitsporen zijn uitgewist. Bovendien zouden de greppels een duidelijke helling moeten hebben gehad. Ook het feit dat de greppels loodrecht op de Brinkersteeg, niet verbonden zijn met de greppels evenwijdig aan de Brinkersteeg, maakt een functie in de afwatering niet waarschijnlijk.

Vermoedelijk zijn de greppels gegraven om de afgeveende gronden geschikt te maken voor landbouw. Men moest daarvoor het veen, wat niet geschikt was voor turf en wat tijdens de vervening opzij was gezet, wegwerken. Dit zure veen bood immers een weinig aantrekkelijke bouwvoor. Eenmaal ingedroogd was het bovendien uiterst stuifgevoelig. Het zand uit de greppels zou gebruikt kunnen zijn om betere bodemeigenschappen te krijgen. Het hielp ondermeer om de stuifgevoeligheid van het ingedroogde veen te beperken. Een gedeelte van het zure restveen werd in de greppels gegooid.

We konden op grond van ons korte vooron-

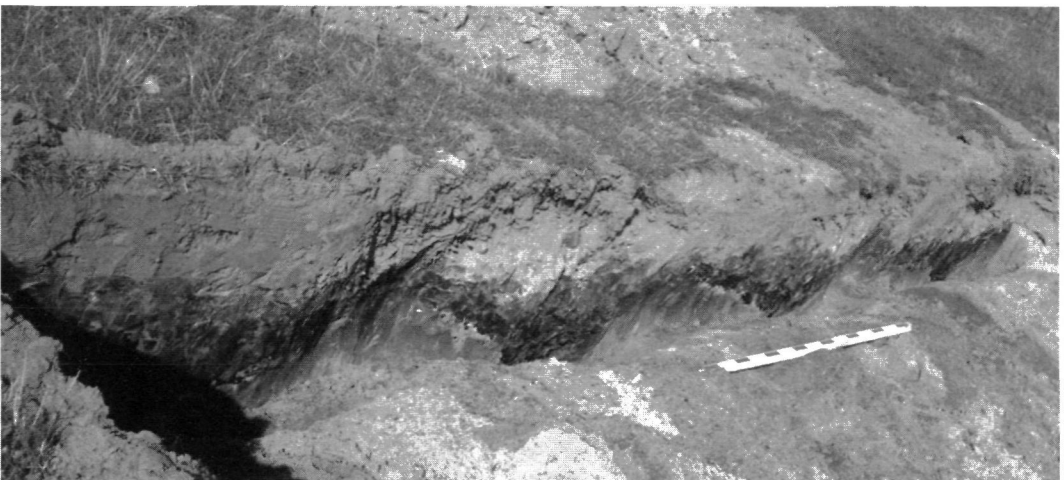
2. Greppelsporen langs de Brinkersteeg. De greppels sluiten niet op elkaar aan.

derzoek niet tot een datering komen. De stukjes baksteen bovenin de greppelvulling kunnen uit de bouwvoor afkomstig zijn, en bieden onvoldoende houvast. De aanwezigheid van pollen

van boekweit in de greppels maakt een tijdstip van na de 14^e eeuw waarschijnlijk. Als de greppels tijdens de herontginning na de vervening zijn gegraven dan zijn ze op zijn vroegst in de tweede helft van de 16^e eeuw gegraven (Stol, 1990). Verder onderzoek van de polleninhoud kan ongetwijfeld meer licht op de ouderdom werpen.

Het winnen van zand in greppels is geen volledig onbekend fenomeen. Onder oude bouwlanden op de zandgronden werden op veel plaatsen greppels gevonden. Ze werden gegraven om zand te winnen voor in de potstal (Bodemkaart, 1978). Ook in jongere uitbreidingen van het bouwland werden greppels onder de bouwvoor gevonden. Deze dienden misschien om de zure heide-bovengrond in te begraven (Bodemkaart, 1978). Greppels in voormalige verveningen zijn tot op heden alleen in West-Brabant aangetroffen. Die greppels hebben echter een andere ontstaansgeschiedenis dan de Veenendaalse greppels. In West-Brabant ontstonden de greppels tijdens de vervening. Nadat men in een sleuf het veen had weggegra-

3. In de bodem van de Veenendaalse wijk Petenbos is het regelmatig patroon van greppels duidelijk herkenbaar. In de afzonderlijke greppels zijn sporen van graafwerk zichtbaar. Ze zijn niet door stromend water uitgewist.

ven, werd de sleuf met zand dicht gegooid (Leenders, 1996). Van greppels zoals wij bij Veenendaal aantreffen zijn ons geen andere vindplaatsen bekend. We kunnen dus niet anders dan vaststellen dat we hier met een nog onbekend en mogelijk zeldzaam fenomeen te maken hebben.

BESLUIT

Ons korte onderzoek gaf een eerste indruk van de ontstaanswijze, de vroegere functie en de ouderdom. Verder onderzoek is voornamelijk nodig om meer zicht te krijgen op de verspreiding van dit fenomeen.

Door de grootschalige bouwactiviteiten in Veenendaal zullen op vele plaatsen de sporen van greppels worden uitgewist. Toekomstig onderzoek aan de greppels wordt daardoor onmogelijk gemaakt. Het aanwijzen van een gebied waarin de greppels behouden blijven is zinvol. Misschien kan een gebied geselecteerd worden dat als aardkundig en cultuurhistorisch reservaat wordt beschermd. Daar kunnen dan sporen van de verveningsactiviteiten, waaraan Veenendaal haar ontstaan te danken heeft, bewaard blijven.

Ditches in Veenendaal (The Netherlands)

Due to building activities in the village of Veenendaal, patterns of ditches became distinctive in the soil. It was considered that these ditches have played a role in the peat digging activities that were the cause of the development of Veenendaal. In a brief survey the origin, age and former func-

tion of the ditches has been studied. The ditches seem to originate from the reclamation of land after peat digging. They probably were dug to gather sand for the improvement of the topsoil. In that case the ditches date from the second half of the 16th century. A similar phenomenon has not yet been observed elsewhere in the Netherlands.

LITERATUUR

- BODEMKAART (1978). Bodemkaart van Nederland 1:50.000: toelichting bij de kaartbladen 17 west Emmen en 17 oost Emmen. Wageningen. Stiboka.
- LEENDERS, K.A.H.W. (1996). Landschapsgeschiedenis van het Gastels Laag. Tilburg. Staatsbosbeheer West.
- STOL, T. (1990). De veenkolonie Veenendaal: turfwinning en waterstaat in het zuiden van de Gelderse Vallei, 1546–1653. Amsterdam. Universiteit van Amsterdam.

NOTEN

- * De auteur dankt T. van Middelkoop voor zijn enthousiaste bijdrage aan dit onderzoek. Dank gaat ook uit naar de leden van de Archeologische Werkgemeenschap in Rhenen voor hun hulp bij het meetwerk.
- 1 Een meer uitgebreide beschrijving van de resultaten van het onderzoek is gegeven in briefadvies 64092/DIR/EH aan de gemeente Veenendaal.
 - 2 De snelle inspectie van de polleninhoud van het veen werd verricht door drs. D.G. van Smeerdijk van BIAX-consult te Amsterdam.